

NÉGYESI LAJOS

A KENYÉRMEZEI CSATA



...Bonfini attól eltekintve, hogy felcserélte a szárnyak megnevezését, pontosan írja le az eseményeket. Az pedig, hogy Kinizsi az utolsó pillanatban érkezett a csatába, egyenesen Temesből, nem más, mint a történeti forrásban leírtak téves értelmezése.

A 15 évesen trónra emelt Hunyadi Mátyás elsősorban apja, Hunyadi János kormányzó törökellenes harcaiban elért sikereinek köszönhetette koronáját. Az ország népe jogosan várta el az ifjú uralkodótól, hogy a nándorfehérvári hős örökébe lépve távol tartsa az oszmán fenyegetést az országtól. Az ellene szőtt összeesküvések motívumai között rendre ott szerepel a déli határok védelmének elhanyagolása, szembeállítva a csehországi vagy ausztriai hódító háborúkkal. 1474-ben komoly belpolitikai válságot okozott, hogy miközben a király az Ulászló elleni háborúra készült, Ali szendrői bég végigportyázta a Temesközt, majd kifosztotta, felgyújtotta Nagyváradot, és büntetlenül vonult haza a zsákmánnyal. Kisebb török betörések a határvidéken nem voltak annyira szokatlanok, hiszen a török könnyűlovasok, az akindzsik rendszeresen vezettek rablóportyákat a Magyar Királyság déli területeire, azonban a jelentősebb támadásokat megakadályozta a Zsigmond király által kiépített végvári vonal. Ebben az időszakban azonban komoly fenyegetést jelentett az, hogy Havasalföld és Moldva alávetésével a török támadások immár az ország keleti határai felől is érkezhetnek. A magyar katonai támogatásnak és sikeres diplomáciai erőfeszítéseknek köszönhetően megoldódott a korábbi konfliktus Nagy István moldvai fejedelemmel, aki 1475-ben szövetséget kötött Mátyással. Ez lehetőséget adott, hogy a király a Száva partján felépített új török vár, Szabács elfoglalására csoportosítsa át erőit. A déli védvonallal szemben

1459-es elfoglalása óta a Nándorfehérvártól keletre, a Duna és a Morva összefolyásánál fekvő Vég-Szendrő vára volt a török támadások kiindulópontja. 1470-ben azonban gerendákkal erősített földsáncokból felépítették Szabács várát a legfontosabb magyar határvártól nyugatra a Száva mocsarai közé. A vár ellen 1475 őszen kezdődött a jelentős létszámú sereg felvonulása, de a tényleges ostrom csak 1476 januárjában indult, és február 15-én az őrség kapitulációjával végződött. Ezt követően, három sáncerődöt építtetett Mátyás Vég-Szendrő ellenőrzésére, de ezeket a törökök még decemberben elfoglalták. A következő két évben a királyság erőit az ausztriai hadjárat kötötte le, és a déli végeken nem indultak jelentős hadivállalkozások.

1479. január 25-én Konstantinápolyban a Velencei Köztársaság békét kötött a szultánnal, és várható volt, hogy a felszabaduló török katonai erő a Magyar Királyság ellen fordul majd. A tavaszi időszakban megnőtt a török katonai aktivitás Erdélytől délre, mire a király adminisztratív intézkedésekkel igyekezett erősíteni a védelmet. A déli határok hatékonyabb katonai irányítására létrehozta az Alsó Részek Főkapitányságát, melynek élére Kinizsi Pál temesi ispánt nevezte ki. Báthori István országbíró pedig Erdélybe küldte, ahol intézkedett a kétforintos rendkívüli adó kivetéséről, és részleges mozgósítást rendelt el. Szeptemberre a felderítő jelentésekből kirajzolódott, hogy jelentős török támadás várható. Ez azonban nem a szultán parancsnoksága alatt, a birodalmi sereg felvonulásával végrehajtott hadjárat volt, hanem a határvidéki könnyűlovasság portyázó betörése, amihez hasonló az azt megelőző években több is érte az ország déli részét. Méretében azonban sokkal jelentősebb, mint a korábbiak, amit rendszerint egy-egy szandzsák akindzsijai hajtottak végre. Az Erdély ellen induló könnyűlovasság vezetésére a szultán Isza béget, a balkáni könnyűlovasságot felügyelő tanácsosát nevezte ki, aki mozgósította az Ali, Iszkender és Báli bég parancsnoksága alatt álló katonák többségét. A sereghöz csatlakozott Tpeluş Basarab havaselyi vajda csapata is.

A sereg egy része Vég-Szendrő alatt gyülekezett, amit Kinizsi Pál folyamatosan figyelemmel kísért, és informálta Báthorit. Erre közvetlenül a királytól kapott parancsot. „Azt is megparancsolja, hogy tartsanak mindenfelé kémeket, hogy mielőtt amazok Szendrőből kimozdulnának, útvonalukat felderítsék, és egyik a másiknak [ti. Kinizsi és Báthori] a megfelelő helyen segítsen” – írja Bonfini. Valószínűleg folyamatosan egyeztetve dolgozták ki a haditervet. Megtehetnék volna, hogy a védelmi rendszer erősítésével próbálják útját állni a támadásnak, de ők inkább elretentő csapást kívántak mérni az ellenségre, ami hosszabb időre elveszi a kedvét a betörésektől. Úgy tervezték, hogy a törököket beengedik Erdélybe, majd a déli végek, valamint Erdély mozgósítható erőit egyesítve alkalmas pillanatban lecsapnak rájuk, és megsemmisítik őket. Ez persze áldozatokkal járt, de Báthori időben felszólította a falvak és városok népét, hogy vonuljanak védett helyekre. A megállapodás szerint Kinizsi feladata az volt, hogy a Vég-Szendrő alatti táborból meginduló törököket ne zavarja a felvonulásban, hanem csak hátulról kövesse a csapatot. A Vég-Szendrőből meginduló akindzsik létszáma önmagában is jelentős vállalkozást jelzett, de az egyesített temesi és erdélyi hadak fölényben voltak, és a vezérek joggal bizakodhattak abban, hogy az általuk kidolgozott tervet sikerrel végrehajtsák. Azzal azonban nem számoltak, hogy a török mozgósítás mértéke jóval meghaladja a korábbi időszakban tapasztaltat, és az ellenség több különálló csapatban fog behatolni Erdélybe, melyek Gyulafehérvár térségében egyesülnek, miközben már megkezdik a vidék felprédálását.

Az összecsapásra október 13-án került sor, melyről több korabeli forrás megemlékezik. A magyar történetírásban Bonfini részletes leírása jelenti a rekonstrukciók alapját, azonban az utóbbi időszak kutatásainak köszönhetően nagyobb hangsúlyt kaptak a török és külföldi források is, melyek látszólag ellentmondanak néhány lényeges kérdésben a neves humanistának. Ezek közül a legfontosabb Kinizsi szerepének tisztázása, ugyanis a korábbi időszak romantikus történetírása szinte isteni csodaként írta le a csatátéren való megjelenését. Több helyen arról olvashatunk, hogy csapatával Temesből éppen az utolsó pillanatban érkezett meg, hogy győzelemre fordítsa az elveszettnek hitt csatát. Szakály Ferenc 1989-ben közreadott tanulmányában igyekezett leszámolni a mítosszal és bizonyítani, hogy Kinizsi már a csata kezdetétől jelen volt a magyar harcrendben. Bonfini leírása tudatos elferdítése a történetnek, annak érdekében, hogy Kinizsivel szemben Báthorié legyen a dicsőség. Tisztelegve Szakály bátor mítoszrombolása előtt, mindenképpen szükségesnek tartom Bonfini leírásának alaposabb elemzését, hogy elfogadható választ adjunk a kérdésre: Kinizsi eljuthatott-e Temesből a csata idejére Kenyérmezőre? A 180 kilométeres távolságot megtehet-e úgy, hogy éppen a kritikus pillanatban érkezzen meg. Megítélésem szerint nemcsak odaérhetett, hanem jóval korábban, a törökökkel együtt vonult odáig. Legalábbis erre utalhat Bonfini, amikor megjegyzi, hogy *Kinizsinek hátulról kell követnie az ellenséget*. Miközben Báthori folyamatosan szervezte a védelmet, Kinizsi feladata volt a török sereg nyomon kísérése. Így azokkal együtt érkezett a hadművelleti területre, ahol felvette a kapcsolatot Báthorival, és együtt dolgozták ki a haditervet. Ennek lényege, hogy *ütközet esetén egyikük szemből, másikuk hátulról támadjon*. Volt idejük a haditerven dolgozni, hiszen a törököket több napig lefoglalta a környék kifosztása. Mint azt a későbbi események mutatják, Kinizsi csapata a török hátában volt, ebből következően folyamatosan követte az ellenség mozgását.

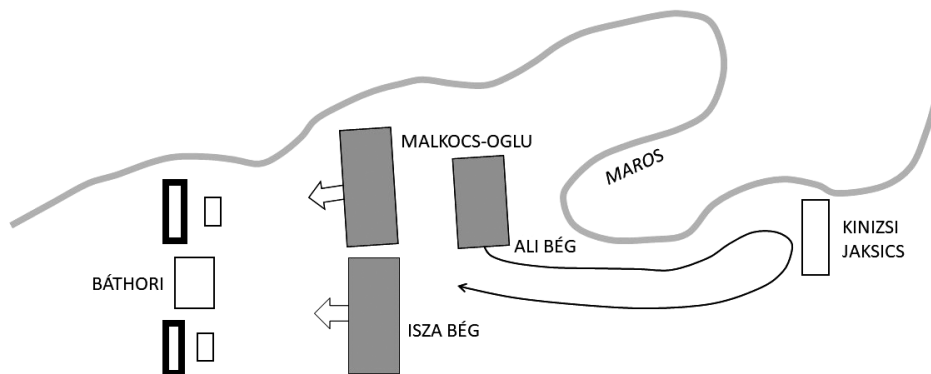
A történeti irodalomban nem ez az egyetlen zavaros pont a csatával kapcsolatban. Legalább ekkora gondot jelent a csatarend és ezzel együtt az összecsapás lefolyásának rekonstruálása. A problémát az okozza, hogy a csatarendről csak Bonfini ad részletes leírást, mely szerint a magyar jobbszárny a Maros partján, a balszárny pedig egy hegy lábánál állt. Elfogadva, hogy a csata Alkenyér térségében zajlott, ez alapján az arcvonal csak nyugati irányba nézhetett. Valószínűleg nem véletlen elírásról van szó, mivel a szárnyakon elhelyezett csapatok tevékenységének leírásából is a fenti rend tükröződik. „Egy török hadtest a jobb szárnynak ront, a szászok pedig bátor szívvel fogadják; a folyóparton akkora erővel csatáznak, hogy rövid idő alatt mindkét részről sokan elesnek” – olvashatjuk a humanista krónikájában.

A csatát kutató történészek közül Breit József és Julier Ferenc szó szerint elfogadva Bonfini leírását nyugatra néző magyar arcvonalat ír le, a délről beérkező Kinizsivel. A csatáról megjelent legfrissebb feldolgozásban Pálosfalvi Tamás szintén ezt a változatot támogatja. Teszi ezt annak ellenére, hogy Szakály Ferenc és Fodor Pál tanulmánya, erősen kétségbe vonva Bonfini hitelét, inkább Kemalpasazádét figyelembe véve Kinizsi csapatát helyezi a jobbszárnyra, azonban az arcvonal náluk is nyugatra néz. Kuriózumnak tekinthető Rázsó Gyula munkája, ugyanis a szövegből Bonfini köszön vissza, azonban a vázlaton Báthori csapata keletre néző arcvonallal, felcserélt szárnyakkal látható. Valószínűleg a szerzőtől függetlenül egy korábban készült vázlat került átrajzolásra. Ezt bizonyíthatja, hogy Markó Árpád a vázlaton ábrázolt csatarendet írja le, de sajnálatos módon nem közölt ábrát könyv-

tároló meredek oldalú magaslatokat megközelítve egy szűkületet hoz létre. Ez jól védhető pont Gyulafehérvár, Szászsebes vidéke és a Balomirnál fekvő török tábor között.

A magyar vezérek valószínűleg azt tervezték, hogy a török táborot támadják meg. Amennyire védelmet jelentett északról és keletről a Maros, majd dél felé a magaslat, ugyanolyan mértékben csapdának is bizonyulhatott, ha egy erős elleneséges sereg nyugatról a Maros völgyét lezárva támad. Báthori és Kinizsi éppen erre készült. Kinizsi a csapatával figyelemmel kísérte a török mozgását Gyulafehérvár környékén, leginkább arra várva, hogy mikor vonul ki az utolsó török csapat is a szűkületen keresztül a táborba. Ezután lezárta az átjárót, és jelzett Báthorinak, hogy megindíthatja a támadást szemből. Bízta abban, hogy Báthori csapata elég erős ahhoz, hogy arcból támadva szétverje a török csapatot. Báthori Szászvárosnál táborozó seregének kb. 14 kilométert kellett előrenyomulni a csata előtt. A kora reggeli órákban érkeztek a török tábor közelébe, ahol harcrendbe álltak. A számításukba azonban hiba csúszott. Mivel a török portyázók kisebb csoportokban hajtották végre a terület kifosztását, és csak a táborba való begyülekezés előtt egyesült az egész sereg, ezért nem sikerült megállapítani a pontos létszámukat. A behatolás időszakában nagy valószínűséggel csak a főerők vonultak a Maros völgyében, míg kisebb csapatok délről és keletről is érkeztek. Ezek Szászsebesnél csatlakoztak a többiekhez, jelentősen megnövelve a létszámot. Báthori meglehetősen alábecsülhette az ellenség erejét, így amikor 13-án délelőtt a táboruk közelébe értek, és velük szemben megkezdődött a török sereg szétbontakozása is, kis híján pánik tört ki a katonái között. A Bonfini által megörökített lelkesítő beszéde, ha nem is ebben a jól szerkesztett formában, de hasonló tartalommal elhangozhatott a síkon, ugyanis akkor már nem volt lehetőség visszavonulni. A török könnyűlovasság elől nem tudtak volna elmenekülni, és a várható pánik az egész sereg pusztulásához vezetett volna. Nem volt más választásuk csak a harc vállalása. „Báthori István kényszerűségből arra kényszerült, hogy a rátörő törökökkel harcra bocsátkozzék. Aki, amikor látta, hogy ellenfele mennyivel erősebb, térdre rogyva megesküdtött, hogy inkább a halált választja, mintsem a megfutamodást” – olvashatjuk Dlugos krónikájában. A két sereg mintegy 1500 méterre volt egymástól – „Nyolcstádiumnyi távolságban állnak vagy három órát, hogy mindkettő felmérje a másik erejét, meg hogy csapatait szárnyakban, ékekben elrendezze, és így biztosítsa magának a győzelmet” – írja Bonfini. A háromórás várakozás mindkét oldalon a hadvezetés zavarát jelezte. A török vezérek először nem tudtak döntésre jutni, hogy várakozzanak tovább, vagy megindítsák a támadást. A zavart valószínűleg Báthori seregének láthatóan kis létszáma okozta, mivel joggal gyaníthatták, hogy a nem túl nagy létszámú csapat felbukkanása hadicsel része. Nem tűnt hihetőnek, hogy egy jóval kisebb erejű magyar csapat fényes nappal, nyíltan a táboruk ellen vonul. A helyzet tisztázása érdekében Ali bég csapatát visszaküldték az útszűkületbe, ahol az találkozott Kinizsi erőivel. Ez utóbbiak ugyanis az eredeti tervnek megfelelően benyomultak a szűkületbe, és csatarendben lezárták az utat. Mivel a létszámuk jóval kisebb volt Báthori csapatánál, a harc első időszakában csak az volt a feladatuk, hogy a törökök áttörését megakadályozzák. Ezt a török történetíró Kemálpasazáde szerint kiválóan teljesítették. „De Mihál-oglu Ali bég észrevette, hogy a Kinez Pavlinak mondott hitetlen gonosz hadoszlopa vashegyre hasonlít, s azok a nehéz horgonyt kivetett, konok képű, győzedelmes és bódult hitetlenek úgy néznek ki, mintha mandulafenyő és platán nőtt volna ki ott, ahol álltak. [Ali

bég látta, hogy] a roham szelével nem tudja kitépni és kimozdítani helyükről, visszahúzódott és elment a csatatérről.” Persze a valóságban nem hagyta el a csatateret, hiszen a völgyben ekkor már tombolt a harc. Ali csapata bekapcsolódott a küzdelembe, amit Bonfini írt le: „Az ütközet még egyenlő esélyekkel folyik, amikor egy másik török hadtest érkezik, melynek rohamát a jóval kisebb létszámú szász nem bírja feltartóztatni.” Ezt megerősíti, hogy Ali a későbbiek során is jelentős szerepet játszott a leírásharcban.



A kenyérmezei csata

Báthori serege szászokból, oláhokból és magyarokból állt. Mint azt korábban jeleztem, Bonfini adatgazdag és valószínűleg nagyrészt hiteles leírásával kapcsolatban a legnagyobb problémát a magyar arcvonal tájolásánál látom. Mivel az általam figyelembe vett adatok arra utalnak, hogy Báthori arcvonala keleti irányba nézett, így a továbbiakban is elsősorban Bonfini leírását alapul véve, de a szárnyak megnevezését felcserélve ismertetem az eseményeket. A balszárnynon, a Maros partján a szászok, oláhok és magyarok, jobbszárnynon pedig a székelyek két zászlóalja állt. Középen Báthori a vértések négyszögével, az út tengelyében helyezkedett el. A szárnyak elé egy-egy erős lovaszászlóaljat állított. Báthori serege 7000 fős lehetett, ami kb. 1500 méter szélesen állt fel. Dlugosz megerősíti, hogy Báthori csak a saját seregével kezdett csatát, mivel a vezérek – tudniillik ő és Kinizsi – korábban szétváltak. A harc kritikus pillanataként említi, hogy az erdélyi polgárok 4000 fős csapata meghátrált. Ide koncentrált a török támadás, amit jelez, hogy az első roham után, a később beérkező török csapat is őket támadta. Valószínűleg ez lehetett az erősebb szárny. A székelyek két zászlóalja lényegesen kisebb létszámú volt. Valószínűleg Kemálpasazáde a balszárnny erőit azonosítja Basarab oláh katonáival, akiket Malkocs-oglu Báli bég csapata támadott meg. Isza bég katonái pedig a jobbszárnny átkarolására indultak. A török forrásban ez Báthori elleni támadásként szerepel, amit az magyaráz, hogy az itt álló székelyek nem túl népes csapata rövid harc után visszavonult a centrumban álló nehézfégyverzetűekhez, így nem igazán tűnhettek önálló harcrendi elemnek. Ezt a veszélyes átkarolást csak azzal lehetett semlegesíteni, ha a centrum egyenesen folytatja a támadást. Ez jelen esetben öngyilkos vállalkozásnak tűnt, acélcsúcsként behatolni a törökök tömegébe. Nem csoda, hogy amikor megbotlott Báthori lova, többen a menekülést javasolták.

Az elkeseredett küzdelemben Isza bég is elesett, azonban Ali bég visszatérő csapatának egy részével oldalba támadta Báthori támadó csoportját, és ezzel elvágta őket a hátul álló gyalogosoktól. „Ahogy ezt Ali bég észreveszi, összevon négy szakaszt, hogy az a lovasok sokaságával körben fedezve semmisítse meg a vajda hadtestét” – írja Bonfini.

Ebben a kritikus pillanatban érkezett meg Kinizsi, akihez végül eljutott Báthori parancsa, hogy kezdje meg az előrenyomulást. Kinizsivel kapcsolatban Długosz azt írja, hogy 900 rác volt a csapatában és az udvari hadak. A rácokat vezethette Jaksics. A teljes létszám mintegy 2000 fő lehetett. Ez a friss erő azután végleg a magyar oldalra fordította a hadiszerencsét. Nem kis részben a szerencsének is köszönhetően, bevált a magyar vezérek haditerve, és a török portyázók között félelmetes pusztítást vittek végbe. A mezőt szerteszéjjel a megölt ellenség hullái borították, és a rögtönzött győzelmi lakomán az elesett harcosok teste szolgált asztalul. Bonfini megörökített egy groteszk történetet is, ami megmutatja Kinizsi sajátos humorérzékét.

„Miközben még fegyveresen ropták a harci táncot, a tömeg messze hangzó ordibálása mindent betöltött, aztán, mert az általános vígság jeleként valahány vitéz hadonászással, testmozgással igyekezett a többi megröhögtetni” – írja a győzelmi lakomáról. A mulatozó vitézek Kinizsit is maguk közé invitálták, aki látva azt, hogy az általános jó hangulatban mindenki valami mulatságos produkcióra törekszik, a többieket túlszárnyalva akarta fokozni a vidámságot. Legalábbis ő úgy gondolta, hogy fölöttébb mulatságos produkciót talált ki. „Egy földön elnyúlt ellenséges hullát a keze segítségével nélkül a fogával felragadt a derekánál, és a nézőknek inkább megdöbbenésére, mint mulatságára szaporán körbejárta, és önmagához, mint valami Herkuleshez méltó táncot mutatott be.” Gondolom, mindenki igyekezett mosolyogni a megdöbbenés ellenére, de hát ilyen volt Pál, erős és félelmetes.

Összességében megállapíthatjuk, hogy Bonfini attól eltekintve, hogy felcserélte a szárnyak megnevezését, pontosan írja le az eseményeket. Az pedig, hogy Kinizsi az utolsó pillanatban érkezett a csatába, egyenesen Temesből, nem más, mint a történeti forrásban leírtak téves értelmezése.

■ IRODALOM

- Antonio Bonfini: *A magyar történelem tizedei*. Ford. Kulcsár Péter. Bp., 1995. 842–848.
Bánlaci (Breit) József, Doberdói: *A Magyar nemzet hadtörténelme*. Bp., 1937. 11/2. Bp. 1937. 176–183.
Julier Ferenc: *Magyar hadvezérek*. Bp., 1930. 175–176.
Magyarország hadtörténete. Főszerk. Liptai Ervin. Szerk. Borus József. Bp., 1984. I. 59–134.
Markó Árpád: *Magyarország hadtörténete*. Bp., 1943. 68–69.
Örökös háború két világ határán – Katonák, fegyverek és hadviselés a törökök elleni küzdelemben. Szerk. Szabó Sarolta. Báthori István Múzeum, Nyírbátor, 2011.
Pálosfalvi Tamás: *Nikápolytól Mohácsig 1396–1526*. Bp., 2005. 152–162.
Szakály Ferenc – Fodor Pál: *A kenyérmezei csata (1479. október 13.)*. Hadtörténelmi Közlemények 111 (1998) 309–350.